

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНИХ ГАЛУЗЕЙ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

О. В. Отземко

МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ»
ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ІСТОРІЯ»

Вінниця
ДонНУ імені Василя Стуса
2017

УДК 913
ББК Т218
М 54

Укладач: *О. В. Отземко*, кандидат історичних наук,
доцент.

Відповідальний за випуск: *Н. Р. Темірова*, доктор історичних наук,
професор.

*Затверджено на засіданні вченої ради історичного факультету
(протокол № 8 від 22.03.2017 р.)*

Методичний комплекс навчальної дисципліни «Історична географія» для студентів спеціальності «Історія» / О. В. Отземко. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. – 47 с.

Методичний комплекс містить робочу програму навчальної дисципліни «Історична географія», а також плани семінарських і практичних занять з рекомендаціями щодо їх виконання.

Навчальне видання призначено для студентів денного та заочного відділень історичного факультету, може використовуватися для роботи на практичних і семінарських заняттях, для самостійної підготовки практичних завдань.

УДК 913
ББК Т218

© Отземко О. В., 2017 р.

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2017 р.

І. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ»

1. ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Тип	Дисципліна загальної підготовки
Семестр	2
Загальна кількість кредитів / годин:	4/120
Лекції / семінари (практичні, лабораторні) / самостійна робота	34/34/52
Форма контролю	Іспит

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: формування системного і цілісного знання про історичну географію як стикову наукову дисципліну, її місце в системі знань про взаємини людини і природи.

Завдання:

1) дати характеристику сучасних трактувань основних проблем історичної, фізичної, політичної, економічної географії, географії населення світу та України, сформулювати базовий понятійний апарат історичної географії;

2) показати сутність прямих і зворотних зв'язків між розвитком суспільства і навколишнім природним середовищем, роль географічного чинника в історичному процесі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: предмет та основні поняття історичної географії, джерельну базу історичної географії, основні етапи розвитку історико-географічної думки, особливості фізичної, політичної, демографічної, економічної географії світу та України у різні історичні періоди;

вміти: аналізувати демографічний, політико-географічний, економічний розвиток населення планети, застосовувати історико-географічний матеріал у власних наукових дослідженнях, працювати з картографічним матеріалом.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

Тема 1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ КУРСУ «ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ»

Об'єкт і предмет вивчення історичної географії. Місце історичної географії в системі наук з погляду істориків і географів. Методи дослідження історичної географії.

Поняття про географічне середовище. Географічне середовище і розвиток суспільства.

Джерела з історичної географії. Історичні джерела: писемні (описи територій, історико-географічні описи і таке ін.), зображальні (матеріали картографії), речові, усні (фольклорні, лінгвістичні, топонімічні). Дані природознавчих наук: геології, фізичної географії, геоботаніки, зоології.

Структура та завдання курсу «Історична географія».

Тема 2. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Зародження та становлення історичної географії (з давнини до XVII ст.).

Елементи історико-географічних ідей у працях античних авторів – Геродота, Аристотеля, Гіпократата, Страбона та ін. та в середньовічних творах.

Становлення історичної географії в західноєвропейських країнах у 2-й половині XVI ст. Чинники, що сприяли виділенню історичної географії в окрему галузь наукового знання. Внесок фламандського географа Ортелія у формування її наукових засад. Розвиток історичної географії в європейських країнах. Історико-географічні ідеї Ж. Бодена.

Історико-географічна думка в XVII–XVIII ст. Вивчення античної географії західноєвропейськими істориками XVII ст. Історико-географічні елементи історичних досліджень.

Історико-географічні ідеї французьких просвітників. Географічний детермінізм у працях Ш. Монтеск'є, Ж. Тюрго. Зародження історичної географії в Росії. Внесок В. Татищева у розвиток історико-географічної думки. Праці Г. Байєра, М. Болтіна. Напрями історико-географічних досліджень: ерудиційний, історіософський, територіально-оглядовий.

Історична географія в XIX – на початку XX ст. Вплив німецької класичної філософії на розвиток історичної географії. Ідеї І. Канта, І. Гердера, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха про тісні взаємини людської цивілізації та природи, їх взаємовплив.

Вплив позитивістської методології на розвиток історичної географії.

Історико-географічні ідеї представників німецької географічної школи. О. Гумбольдт про взаємовплив природи та людини. Розробка концепції географічного детермінізму К. Ріттером. Ф. Ратцель – засновник сучасної політичної географії.

Доробок англійської географічної школи в галузі історичної географії. Г. Бокль про географічні умови як стимул суспільного розвитку. Французька соціально-географічна школа та її вчення про географічне «середовище» та соціографію (Г. Ле Пле, І. Тен, Е. Демолен).

Історико-географічні розробки російських дослідників М. Барсова, С. Середоніна, М. Надєждіна. Дослідження ролі географічного чинника в російській історії в працях С. Соловйова, Б. Чичерина, В. Ключевського, О. Щапова.

Представники російської географічної школи К. Бер, Л. Мечніков про вплив гідросфери на розповсюдження цивілізації.

Історико-географічні ідеї ХХ ст. Історична географія на тлі розвитку міждисциплінарних досліджень, появи нових стикових дисциплін.

Історико-географічні ідеї в працях представників *школи «Анналів»* Л. Февра, М. Блока, Ф. Броделя та ін.: проблема простору як найважливішої складової існування людини.

Американська історико-географічна школа: формування екології людини (К. Зауер) як напряму історичної географії.

Англійська історико-географічна школа (Г. Дарбі).

Стан історичної географії в Росії. Ідеї В. І. Вернадського про взаємини людини та природи. Припинення розвитку історичної географії як науки в Росії в 20–40-і рр. ХХ ст. Заслуга В. Яцунського у відновленні та розвитку історико-географічних досліджень. Розвиток ерудиційного напрямку історичної географії в працях російських істориків В. Яцунського, М. Тихомірова, О. Дружиніної, В. Кабузана та географів І. Вітвера, К. Маркова, В. Жекуліна, В. Максаковського та ін. Доробок російських дослідників у галузі екології людини (В. Олексієв, Ю. Поляков, Р. Баландін, Л. Бондарев та ін.).

Школа *географічного детермінізму* (Е. Семпл, Е. Гентингтон, І. Боуман) та її відгалуження *геополітика*. Геополітичні концепції Ю. Челлена, Д. Маккіндера, А. Мехена, В. де ля Бланша, К. Хаусхофера та ін. «Євразійська» теорія російських вчених-емігрантів Г. Трубецького, І. Ільїна, П. Савицького, Г. Вернадського, Г. Флоровського та ін. Сучасні геополітичні ідеї російських дослідників.

Школа *екологічного детермінізму (інвайронменталізм)* (Дж. Кларк, Дж. Стюард, М. Харріс, Е. Ле Руа Ладюрі, Е. Кульпін та ін.).

Школа *демографічного детермінізму* (Р. Карнейро, О. Дуглас, Дж. Матрас, Дж. Саймон, Л. Шевальє, М. Моїсєєв та ін.).

Розвиток історико-географічної думки в Україні. Елементи історичної географії в працях П. Симоновського, В. Рубана, В. Григоровича-Барського тощо. Використання даних історичної географії у працях Д. Бантиш-Каменського,

І. Срезневського, А. Скальковського, П. Куліша, М. Максимовича, В. Антоновича, М. Костомарова.

Розвиток історичної географії в Україні в ХХ ст. Роботи істориків М. Грушевського, Д. Яворницького, І. Крип'якевича, Д. Багалія та ін. Внесок вчених-географів у розробку питань історичної географії України – С. Рудницького, В. Кубійовича, К. Воблого.

Розвиток історичної географії в Україні у повоєнні роки та на сучасному етапі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

Тема 3. ІСТОРИЧНА ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ

Загальні відомості про Землю. Гіпотези про походження сонячної системи, зокрема земної кулі. Форма та розміри Землі. Внутрішній устрій Землі. Дія гравітаційного та магнітного полів. Обертання Землі навколо себе та Сонця. Поняття про географічну оболонку планети.

Літосфера. Шари, види, типи літосфери. Історія утворення земної кори (ери, періоди, епохи) та формування родовищ корисних копалин. Загальна характеристика корисних копалин планети. Вулканічна діяльність і землетруси. Форми літосфери (рельєф). *Атмосфера.* Етапи розвитку атмосфери, її склад. Шари атмосфери. Поняття про тепловий баланс планети. Атмосферний тиск. Вітри, їх зональне розподілення. Повітряні маси. Опади. Кліматична система планети, етапи її формування. *Гідросфера.* Обсяг і склад гідросфери. Єдність і безперервність – головна характеристика та умова існування гідросфери. Характеристика окремих складових частин гідросфери: світовий океан, моря, ріки, озера, підземні води, льодовики, вічна мерзлота. *Біосфера.* Визначення та компоненти біосфери. Виникнення та еволюція біосфери, її видове розмаїття. Загальна характеристика флори та фауни, ґрунтів. *Ноосфера* – сучасна вища стадія розвитку біосфери, її специфічні ознаки.

Природа і суспільство: сучасні глобальні проблеми людства. Забруднення атмосфери і гідросфери, знищення флори та фауни, енергетична й продовольча проблема.

Фізична географія України.

Геологічна історія України. Паливно-енергетичні ресурси.

Фізичні властивості території України. Рельєф. Водні ресурси. Особливості кліматичних умов, кліматичні пояси. Ґрунти. Рослинний і тваринний світ.

Вплив природних умов і ресурсів України на формування спеціалізації її господарства.

Тема 4. ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ СВІТУ

Демографічний розвиток людства: теоретичні питання. Демографічні категорії і поняття – населення, відтворення населення, демографічні процеси, демографічна поведінка, демографічна рівновага, демографічне постаріння населення.

Концепція демографічного переходу у викладі А. Г. Вишневського, З. Павлика, П. Калатбарі та ін. Поняття про історичні типи відтворення населення, демографічний перехід, демографічну революцію та демографічний вибух як можливий наслідок останньої.

«Демографічні новації» постіндустріального суспільства. Теорія другого демографічного переходу (Д. Ван дер Каа, Р. Лестаг, М. Клупт).

Архетип відтворення населення. Погляди антропологів на проблему походження людини та її прабатьківщину. Етапи формування *Homo sapiens* (сапієнтація). Ареали та час розселення первісних людей. Гіпотези заселення Америки, Австралії. Формування людських рас у пізньому палеоліті.

Сутність архетипу відтворення населення, його характерні риси.

Відомості палеодемографії про особливості перебігу демографічних процесів народжуваності та смертності, динаміки чисельності населення світу, міграційних рухів давньої людини.

Хронологічні межі архетипу для різних континентів. Осередки архетипу відтворення населення на сучасному етапі розвитку людства.

Традиційний тип відтворення населення. Неолітична революція – головний чинник зміни типу відтворення населення. Відомості палеодемографії про демографічну революцію часів неоліту.

Загальні характеристики *традиційного типу* відтворення населення: висока смертність і народжуваність, низький приріст населення. Структура причин смертності та чинники високої народжуваності. Особливості традиційного типу відтворення населення за різних періодів розвитку людства (Давні цивілізації, Середньовіччя, Ранньомодернові часи), у народів, що стояли на різних ступенях розвитку (античність і «варварське оточення» тощо).

Динаміка чисельності населення світу за панування традиційного типу (приблизно з IV тис. до н. е. до кінця XVII ст.). Шляхи та особливості розселення людства, густина населення.

Утворення мовних сімей у неоліті та бронзовому віці. Концепції дослідників щодо часу та місця формування індоєвропейської мовної сім'ї. Формування лінгвістичних спільнот у часи перших цивілізацій. Утворення народностей на основі союзів племен. Формування націй в країнах західної Європи в XVII ст. Загальна етнічна характеристика населення світу.

Хронологічні межі традиційного типу відтворення населення для різних регіонів. Особливості демографічного розвитку населення окремих континентів та окремих країн. Осередки традиційного типу відтворення населення на сучасному етапі розвитку людства.

Демографічний перехід від традиційного до сучасного типу відтворення населення (з кінця XVII ст. до сьогодення). Загальна демографічна характеристика населення світу: прискорення темпів приросту чисельності, зміни в розселенні населення (процес урбанізації), міграційні рухи (причини, напрямки, склад), етнічна структура населення.

Демографічний перехід у Західній Європі (кінець XVII – кінець XIX ст.). Причини демографічного переходу. Поступова трансформація демографічних процесів у XVIII ст. Демографічна революція та демографічний вибух, як її наслідок, у XIX ст. Особливості демографічної революції в окремих країнах. Встановлення *сучасного типу відтворення* населення наприкінці XIX ст., його сутність.

Особливості демографічного переходу в *Північній Америці* (2-а пол. XIX ст. – 1-а пол. XX ст.), *Східній Європі* (кінець XIX – 70-і рр. XX ст.), *Японії* (2-а пол. XX ст.). Встановлення та особливості сучасного типу відтворення населення в цих регіонах.

Проблема швидкого та незворотного процесу постаріння населення в країнах із сучасним типом відтворення населення. Демографічна ситуація в окремих країнах.

Демографічний перехід в країнах *Азії, Африки і Латинської Америки* (з 50-х р. XX ст. до сьогодення). Дискусії науковців щодо причин демографічної революції та потужного демографічного вибуху в цих регіонах. Непідготовленість до стрімких демографічних змін, соціальні проблеми. Гіпотези щодо тривалості демографічної революції та її наслідків для майбутнього розвитку людства. Особливості перебігу демографічної революції в окремих регіонах і країнах.

Прогнози майбутнього демографічного розвитку людства та окремих регіонів і країн.

Історична географія населення України. Особливості демографічного розвитку населення України. Традиційний тип відтворення населення на теренах України. Особливості заселення території, переміщення населення. Етнічний склад населення України у XVIII – на поч. XX ст.

Історичні умови та хронологічні межі демографічного переходу. Особливості сучасного типу відтворення населення. Етнічний склад населення України.

Прогностичні оцінки демографічного розвитку населення України.

Тема 5. ІСТОРИЧНА ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ

Політична карта світу (ПКС) як геополітична система. Політична карта світу (глобальна геополітична система) та її складові частини – регіональні політичні карти. Геополітичні системи країн – основа (каркас) політичної карти світу та регіональних політичних карт. Історичні типи країн. Суб'єкти та об'єкти геополітичних відносин. Сутність процесу розвитку політичної карти світу (кількісні, якісні зміни). Чинники розвитку політичної карти світу: фундаментальні суспільні процеси та конкретно-історичні геополітичні сили. Геополітичні проблеми як компонент політичної карти світу.

Історичні типи політичної карти світу: ПКС докапіталістичного типу; ПКС капіталістичного типу; ПКС сучасного типу. Геополітичні епохи в межах ПКС.

Державна територія, державні кордони, адміністративно-територіальний устрій.

Етапи розвитку політичної карти світу. Особливості розвитку ПКС, комплекс геополітичних сил, що впливали на її формування.

Політична карта світу в епоху *Давніх цивілізацій (IV–III тис. до н. е. – сер. I тис. н. е.)*: історичні типи держав (долинний, приморський та ін.), форми правління, взаємини з геополітичною периферією.

Особливості формування політичної карти світу в епоху *Середньовіччя (V–XV ст.)*, її характерні риси – осередкованість, нестійкість, роздрібненість, формування централізованих держав. Типи держав і форми правління.

Регіональні політичні карти в Європі, Азії, Америці.

Політична карта світу *ранньомодерної та модерної доби (кін. XV – поч. XX ст.)* Капіталізація суспільства – сутність нового етапу становлення глобальної геополітичної системи. Його головні риси – глобалізація, нерівномірність розвитку, новий механізм формування ПКС. Дія нових геополітичних сил: буржуазно-демократичні революції, колоніальна експансія, національні та національно-визвольні процеси, суперництво між провідними державами. Ключове значення колоніальної експансії для формування ПКС.

Етапи формування ПКС: 1) *кінець XV–XVI ст.* – панування Іспанії та Португалії; 2) *кінець XVI–XVII ст.* – панування Нідерландів; 3) *кінець XVII – кінець XIX ст.* – панування Великобританії; 4) *з кінця XIX ст. до Першої світової війни* – багатостороннє суперництво.

Особливості формування регіональних політичних карт в Європі, Азії, Америці. Політичні наслідки Великих географічних відкриттів.

Специфічні риси політичної карти світу перед Першою світовою війною, зміни в її якісному та кількісному складі. Типологія країн світу.

Політична карта світу новітньої доби

Політична карта світу в XX ст. Соціалізація – новий фундаментальний процес перебудови суспільства в глобальному масштабі, її шляхи (революційний, еволюційний) та вплив на розвиток ПКС. Дія нових геополітичних сил: соціальні революції, суперництво та боротьба провідних держав за перерозподіл світу, національні процеси, співіснування «трьох світів» – капіталістичного, соціалістичного та країн, що розвиваються.

Геополітичні епохи формування сучасної ПКС: 1) епоха перерозподілу світу, соціальних революцій та формування багатополусної ПКС (від Першої до Другої світових війн); 2) епоха глобальної соціалізації, краху колоніальної системи та протистояння капіталістичної і соціалістичної систем; 3) епоха розпаду світової соціалістичної системи та активізації багатосторонньої взаємодії капіталістичного, соціалістичного, постсоціалістичного та світу, який розвивається, формування «нової багатополусності».

Особливості розвитку регіональних політичних карт Європи, Азії, Америки, Африки.

Специфічні риси ПКС сучасного типу. Типологія країн світу за кількісними та якісними показниками.

Політична карта світу на початку XXI ст.

Глобалізація як провідний фундаментальний процес сучасного світу.

Геополітична ситуація в світі після розпаду СРСР. Утворення та роль СНД. Спроби ревізії повоєнного устрою світу, намагання сформувати «однополусний» світ з центром в США, нарощення військового потенціалу Китаєм.

Поліцентризм у співвідношенні основних «економічних центрів сили». Поява нових «нетрадиційних» економічних лідерів – Китай, Індія, Бразилія, Індонезія. Стрімкий розвиток країн Південно-Східної Азії – Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Гонконгу тощо.

Політична «багатополусність» сучасного світу. Осередки суперечок і напруги в сучасному світі. Спроби змінити повоєнну світову політичну карту.

Історична політична географія України. Формування території України та її адміністративно-територіальний поділ у різні історичні періоди. Місце України на політичній карті світу різних епох. Етнічні та етнографічні землі України.

Державна територія, адміністративно-територіальний поділ України на сучасному етапі. Політико-географічне положення України (макро, мега, мікро). Україна у вітчизняних і зарубіжних геополітичних концепціях.

Тема 6. ІСТОРИЧНА ЕКОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ

Господарство первісної доби. *Епоха привласнюючого господарства в економічній історії людства*, її хронологічні межі. Розвиток техніки виготовлення знарядь праці з каміння, оволодіння вогнем, поява житла. Мисливство – економічне підґрунтя розвитку суспільства, етапи його розвитку в період палеоліту й мезоліту (вибіркове, облавне, індивідуальне). Екологічна криза XII–X тис. до н. е., дискусії дослідників щодо її причин. Місце збиральництва, рибальства та ремісництва в системі привласнюючого господарства.

Сутність *неолітичної революції*, її передмови та регіональні особливості. Хронологічні межі неолітичної революції для різних регіонів. Вчення М. І. Вавілова (уточнення та розвинення В. О. Шнірельмана) про первинні та вторинні осередки землеробства, їхнє географічне розташування, вплив на сусідні території.

Особливості *відтворюючого господарства* в межах первісного суспільства. Розвиток домашнього ремісництва, оволодіння першим металом. Взаємини людини з навколишнім природним середовищем.

Господарський розвиток Стародавніх цивілізацій. Типи господарської організації за часів Стародавніх цивілізацій. Особливості східного рабства. *Господарський розвиток Стародавнього Єгипту, Месопотамії, Індії та Китаю*: географічні особливості цих державних утворень, високоврожайне поливне землеробство, розвиток ремісництва, торгівлі.

Господарство Стародавньої Греції. Роль географічного чинника в господарському розвитку Греції. Швидкий розвиток ремісництва, згодом товарного виробництва. Велика роль торгівлі, особливо зовнішньої. Другорядна роль землеробства і тваринництва. Колонізація як важливий чинник економічного розвитку. Широке використання рабської праці (класичне рабство).

Господарський розвиток Римської держави. Фізико-географічні особливості Апеннінського півострова. Вирішальна роль землеробства у господарському житті. Утворення багатогалузевого сільського господарства. Боротьба за землю – складова економічного розвитку Стародавнього Риму. Високий рівень розвитку ремісництва. Розвиток внутрішньої торгівлі, виникнення внутрішнього ринку, ярмарки. Напрямки зовнішньої торгівлі в різні періоди історії. Формування банківської справи, податкової системи.

Етапи розвитку рабовласницьких відносин, розквіт класичного рабства в II–I ст. до н. е. Роль економічного чинника в занепаді Римської держави.

Господарство доби Середньовіччя (V–XV ст.)

Європейські країни. Землеволодіння та сеньйорально-селянські відносини. Особливості становлення феодального господарства в окремих європейських країнах.

Сільське господарство – панівна форма європейської економіки. Агрокультура та сільськогосподарська техніка. Освоєння нових земель. Спеціалізація окремих регіонів. Залежність сільськогосподарського виробництва від природних чинників.

Етапи розвитку середньовічного ремесла. Розвиток міст як центрів ремісничого виробництва й торгівлі. Формування цехового ладу в містах. Зародження та розвиток мануфактурного виробництва в XIV–XV ст.

Розвиток торгівельних відносин, їх особливості в окремих європейських країнах. Формування центрів зовнішньої та внутрішньої торгівлі на півдні та півночі Європи. Види та форми торгівлі. Гроші та грошовий обіг. Зародження та розвиток банківських відносин, кредитної системи. Формування податкової системи.

Особливості господарського розвитку азіатських країн. Відставання азіатських країн від європейських в економічному розвитку.

Господарський розвиток країн Європи та США в період генези індустріального суспільства (XVI–XVIII ст.). Основні аспекти розвитку господарства країн *Західної Європи*. Сутність перехідного етапу від аграрного, феодалного до індустріального суспільства. Значення Великих географічних відкриттів і буржуазних революцій. Перебудова економічних відносин. Технічний прогрес. Швидкий розвиток мануфактурного виробництва. Значні зрушення в сфері торгівлі. Складення передмов для індустріалізації сільського господарства. Економічний розвиток окремих країн.

Особливості економічного розвитку країн *Центральної, Південно-Східної та Східної Європи*. Особливості розвитку *США*.

Становлення та розвиток індустріальної економіки

Економічний розвиток провідних країн світу в XIX – на початку XX ст.

Промисловий переворот в Європі та США: сутність, хронологічні межі та особливості для різних країн, наслідки. Процес *індустріалізації* в європейських країнах і Північній Америці: темпи і строки, структурні зрушення в національних господарствах окремих країн. Вплив науково-технічної революції. Поява нових галузей промислового виробництва. Зміна частки країн у світовому промисловому виробництві. Нові лідери світового промислового виробництва – США та Німеччина. Швидкий розвиток господарства в Японії.

Концентрація та монополізація виробництва в промислово розвинених країнах. Злиття банківського капіталу з промисловим.

Особливості аграрного розвитку. Фермерський та юнкерський шляхи розвитку сільського господарства в країнах Європи та Північної Америки. Збереження великого землеволодіння. Процес індустріалізації сільського господарства. Особливості розвитку сільського господарства в окремих країнах.

Міжнародні економічні відносини. Формування світового ринку як підсистеми світового господарства. Основні чинники та ознаки цього процесу. Розвиток світової торгівлі. Роль окремих країн у світовому торговому обороті. Експорт капіталу.

Колоніальна система господарства і становище залежних країн.

Боротьба провідних країн за економічний перерозподіл світу та її наслідки.

Господарство світу в міжвоєнний період.

Економічні наслідки Першої світової війни в країнах Європи, Америки та Азії. Роль Версальського договору в економічному розвитку країн світу. Відносна економічна стабілізація в країнах Європи та економічне піднесення в США в 20-ті рр. XX ст.

Світова економічна криза 1929–1933 рр.: особливості перебігу економічної кризи та її подолання в різних країнах.

Становлення та розвиток державного соціалізму в СРСР. Економічні перетворення в Росії після перевороту 1917 р. Запровадження політики «воєнного комунізму». Нова економічна політика, причини її згорання. Формування адміністративно-командної системи керівництва економікою. Індустріалізація промислового виробництва. Колективізація в сільському господарстві. Розвиток централізованого планування.

Економіка країн світу в роки Другої світової війни. Зростання економічної могутності США. Економічні втрати європейських країн. Крах економіки фашистського рейху. Особливості розвитку Японії. Руйнування колоніальної системи. Економічний розвиток СРСР.

Руйнування механізму міжнародних валютних відносин. Створення МВФ.

Динаміка та структурні зміни господарського розвитку в другій половині 40-х рр. XX – на початку XXI ст. Загальна характеристика епохи. Посилення інтернаціоналізації господарської діяльності та економічної інтеграції. Зростання економічної могутності США. Особливості економічного розвитку провідних європейських країн. Японська модель економічного розвитку в повоєнний період. Формування індустріального суспільства в країнах Латинської Америки. Економічний розвиток країн, що звільнилися від колоніального панування. Економічний розвиток СРСР в 1945–1991 рр. Досвід будівництва державного соціалізму в країнах Східної Європи, Азії та на Кубі. Країни перехідної економіки в 90-ті р. XX ст. – на початку XXI ст.

Постіндустріальна епоха розвитку світової економіки.

Історична економічна географія України. Розвиток сільського господарства України від найдавніших часів до початку XX ст. Сільське господарство України в XX – на поч. XXI ст. Ремесло в Україні з найдавніших часів

до XVIII ст. Розвиток мануфактурного виробництва. Промисловість у XVII – на поч. XX ст. Промисловий переворот, незавершена індустріалізація. Розвиток промисловості у XX – на поч. XXI ст.

Шляхи сполучення і транспорт. Розвиток торгівлі.

3. ЛІТЕРАТУРА

Навчальна

Дністрянський М. С. Політична географія України: навч. пос. Львів, 2014.

Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. Економічна історія України і світу. К., 2006.

Леоненко П. М., Юхименко П. І. Економічна історія: навч. пос. К., 2004.

Максаковский В. П. Историческая география мира. М., 1996.

Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства: навч. пос. К., 1996.

Прибиткова І. М. Основи демографії. К., 1997.

Трохимчук С. В. Політична географія світу: навч. пос. К., 2007.

Україна і світ: Історія господарства від первісної доби до становлення індустріального суспільства: навч. пос. К.: Генеза, 1994.

Шодра О. М. Історична географія: навч. пос. Л., 2006.

Джерела

Вавричин М. Г. Україна на стародавніх картах: кінець XV – перша половина XVII ст. / М. Г. Вавричин та ін. К., 2004.

Демографічний розвиток України: сучасне та майбутнє. Доповідь директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України академіка НАН України С. І. Пирожкова. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/all/herald/2006-01/art8-1.pdf>

Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. Е. М. Лібанової; Фонд народонаселення ООН; Ін-т демографії та соц. досліджень; Держ. комітет статистики України. К., 2006.

Мировые демографические тенденции: Доклад Генерального секретаря ООН. Комиссия по народонаселению и развитию. Сорок четвертая сессия. 11–15 апреля 2011 г. URL: <http://www.un.org/ru/development/surveys/demographic.shtml>

Мировая демографическая ситуация 2014 г. Краткий доклад / ООН. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Отдел народонаселения. Нью-Йорк, 2014.

ООН: Прогноз численности населения мира (пересмотр 2010 г.). URL: http://www.demographia.ru/articles_N/index.html?idR=22&idArt=1904

Описи Київського намісництва 70–80-х рр. XVIII ст. / уклад. Г. В. Болотова та ін. – К., 1989.

Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.: Опис.-стат. джерела / упоряд. Т. Б. Ананьєва. К., 1997.

Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: описово-стат. джерела / упоряд. В. О. Пірко, О. І. Гуржій. К., 1991.

Наукова література

Авебух М. С. Войны и народонаселение в докапиталистических обществах. М., 1970.

Агбунов М. В. Античная география Северного Причерноморья. М., 1992.

Агбунов М. В. Античная лоция Черного моря. М., 1987.

Агбунов М. В. Загадки Понта Эвксинского. Античная география Северо-Западного Причерноморья. М., 1985.

Агеева А. Происхождение имен рек и озер. М., 1985.

Алексеев В. П. Очерки экологии человека. М., 1993.

Алексеев В. П., Першиц А. И. История первобытного общества. М., 1999.

Алексеенко И. Г., Кейсевич Л. В. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. К., 1997.

Ананьєва Г. Е. Народонаселение развивающихся стран. М., 1992.

Андреев Е. М. Демографическая история России: 1927–1959 гг. М., 1998.

Андреев Е. М., Дарский Л. Е., Харькова Т. Х. Население Советского Союза. 1922–1991. М., 1993.

Андрощук О. В. Адміністративно-територіальні зміни в УРСР: плани, втілення, наслідки (друга половина 40-х – 60-ті рр. XX ст.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук (07.00.01) / Нац. акад. наук України; Ін-т історії України. К., 2004.

Андрущенко С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. К., 2005.

Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества. М., 1982.

Баженова Е. С. Китай в демографическом измерении. М., 1992.

Баландин Р. К., Бондарев Л. Г. Природа и цивилизация. М., 1988.

Барановський О. Нові індустріальні країни: науково-технологічна політика // Вісник Академії наук України. 1993. № 10.

- Бараш С. И. История неурожаев и непогоды в Европе (по XVI в. н. э.). Л., 1989. URL: <http://www.archeo73.ru/klimat/index.htm>
- Бассмертный Ю. Л. Жизнь и смерть в Средние века: Очерки демографической истории Франции. М., 1991.
- Бедный М. С. Здоровье и продолжительность жизни (Демографический аспект). М., 1990.
- Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті. К., 2006.
- Блаватский В. Д. Природа и античное общество. М., 1976.
- Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. К., 1994.
- Борисенков Е. П. Климат и деятельность человека. М., 1982.
- Браун Л. А. История географических карт. М., 2006.
- Брачность, рождаемость, семья за три века / под ред. А. Г. Вишневого, И. С. Кона. М., 1989.
- Бродель Ф. Что такое Франция? – М., 1994.
- Булгаков В. С. Рудницький – теоретик «Чорноморсько-Балтійського» геополітичного вектора України // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького: монографія. М., 2003. – Режим доступу: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyckyj/Bulgakov.htm>
- Бучинский И. Е. Климат Украины. Л., 1960.
- Нова оцінка втрат населення України протягом криз 1930-х та 1940-х рр. / Я. Валлін та ін. // Демографія та соціальна економіка. 2005. № 2.
- Вампилова Л. Б. Система методов исследований в исторической географии. Спб., 2008. URL: http://reslib.com/book/Sistema_metodov_issledovaniy_v_istoricheskoy_geografii#2
- Введение в специальные исторические дисциплины: учеб. пособ. / Т. П. Гусарова и др. М., 1990.
- Вербиленко Г. Історико-географічні дослідження в історично-філологічному відділі ВУАН у 20–30-х рр. ХХ ст. К., 2014.
- Верменич В. Я. Історичне місто як об'єкт регіональних досліджень // Історія України: маловідомі імена, події, факти. К., 2000. Вип. 10.
- Верменич Я. В., Андрощук О. В. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ–ХХІ ст. К., 2014.
- Верменич Я. Від історичної географії до геоісторії: парадигми зближення / відп. ред. Г. В. Боряк // Історико-географічні дослідження в Україні: зб. наук. праць. К., 2015. Число 13.
- Винниченко І. І. Українці в державах колишнього СРСР: Історико-географічний нарис. Житомир, 1992.

Винниченко І. І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання. К., 1994.

Вишне夫斯基 А. Г. Воспроизводство населения и общество: История, современность и взгляд в будущее. М., 1982.

Вишне夫斯基 А. Г. Демографическая революция. М., 1976.

Вишне夫斯基 А. Г. Мировой демографический взрыв и его проблемы. М., 1978.

Вишне夫斯基 А. Г. Постсоветское демографическое пространство // Мировая экономика и международные отношения. 1998. № 5.

Владимиров В. Н. Историческая геоинформатика: геоинформационные системы в исторических исследованиях: монография. Барнаул, 2005. URL: <http://new.hist.asu.ru/biblio/histgis/index.html>

Вяткин А. Р. Юго-Восточная Азия: демографический анализ. М., 1984.

Гаврилюк О. Економічна інтеграція в сучасному світі. К., 1991.

Галушко К. Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до ХХ ст.: науково-популярне видання. К., 2013.

Географічний фактор в історичному процесі: зб. наук. праць / відп. ред. Ф. П. Шевченко та ін. – К., 1990.

Гладун О. М. Оцінка гіпотетичних втрат населення України за період 1897–2012 рр. // Демографія та соціальна економіка. 2013. № 2 (20).

Горбаневский М. В. В мире имен и названий. М., 1983.

Горбань Т. Ю. Геополітичні ідеї академіка С. Рудницького (1877–1937): український контекст // Електронне наукове фахове видання. Історія науки і біографістика. 2011. № 4. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/inb/2011-4/index.html>

Горбань Т. Ю. Украиноведческое наследие Степана Рудницкого в контексте идеи национального самоопределения. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/4207-ukrayinoznavchij-dorobok-stepana-rudnitskogo-v-konteksti-ideyi-natsionalnogo-samoviznachennja.html>

Город в средневековой цивилизации Западной Европы / отв. ред. А. А. Сванидзе. М., 1999. Т. 1. Феномен средневекового урбанизма.

Горячева А. М. Население и экономический рост Индии. М., 1983.

Грабски А. Ф. Фернан Бродель // Новая и новейшая история. 1990. № 5.

Григорьев А. А. Экологические уроки истории и современность. Л., 1991.

Гузеватый Л. Н. Демографо-экономические проблемы в Азии. М., 1980.

Гулик С. Кадастрові карти як джерело вивчення стану земельних ресурсів Галичини XVIII – поч. ХХ ст. // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. 2005. Вип. 1(11).

Гумилёв Л. Этнос и среда: выход в историческую географию // Экология и жизнь. 2004. № 2.

- Гумилев Л. По поводу предмета исторической географии (Ландшафт и этнос) // Вестник Ленинградского ун-та. 1965. № 18. Вып. 3.
- Гутник В., Коровкин В., Кириллов К. Становление системы социального рыночного хозяйства в Западной Германии после Второй мировой войны // Общество и экономика. 1994. № 1.
- Гедзь Т. Крим на карті Південної Сарматії Бернарда Ваповського. URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Krym1526.htm>
- Далин В. М. Историки Франции XIX–XX вв. М., 1981.
- Дворак Й. Земля, люди, катастрофы. К., 1989.
- Демографическая политика в современном мире. М., 1989.
- Демографическое развитие Украинской ССР: (1959–1970 гг.) / В. С. Стещенко и др. Киев, 1977.
- Діти, жінки та сім'я в Україні: Статистичний збірник. К., 2000.
- Дмитренко М., Попельницька О. Проблеми історичної географії у висвітленні праць відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту Історії НАН України (1994–2003 рр.) URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/53779/01-Dmytrienko.pdf?sequence=1>
- Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Львів, 2006.
- Дністрянський М. С. Політична географія та геополітика України: навч. посіб. Тернопіль, 2010.
- Дністрянський М. Праці С. Рудницького і Ю. Липи в контексті європейської політико-географічної думки. URL: <http://www.ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/antropos/prazirudilyp1.htm>
- Дністрянський М. Деякі закономірності взаємозв'язаного розвитку демографічних, соціально-географічних та етногеографічних процесів в Україні на початку XXI ст. // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль, 2007. Вип. 1 (15).
- Долуханов П. М. География каменного века. М., 1979.
- Дружинина Е. И. Северное Причерноморье в 1775–1800 гг. М., 1959.
- Дружинина Е. И. Южная Украина в 1800–1825 гг. М., 1970.
- Дружинина Е. И. Южная Украина в период феодализма 1825–1859 гг. М., 1981.
- Дуров А. В. Географическая среда в истории России. Конец XV – середина XIX в. М., 1983.
- Егоров В. Л. Историческая география Золотой Орды в XII–XIV ст. М., 1985.
- Жекулин В. С. Историческая география: предмет и методы. Л., 1982.

Жупанський Я. Розвиток економічної картографії в Україні // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль, 2000. Вип. 1.

Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х кн. Київ-Львів, 1994.

Заставний Ф. Д. Населення України. Національно-територіальні питання. Львів, 1993.

Заставний Ф. Д. Українська діаспора. Розселення українців в зарубіжних країнах. Львів, 1991.

Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. Львів, 1993.

Звидриньш П. П. Население Великобритании. М., 1979.

Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII–XX вв.). М., 1997.

Илларионов А. Основные тенденции развития мировой экономики во второй половине XX в. // Вопросы экономики. 1997. № 10.

Ионцев В. А. Мировые миграции. – М., 1992.

Историческая география // Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория. К., 1988.

Историческая география России XII – начало XX вв. / отв. ред. А. Л. Нарочницкий. М., 1975.

Историческая география: пространство человека vs человек в пространстве: материалы XXIII междунар. науч. конф. Москва, 27–29 янв. 2011 г. / редкол.: М. Ф. Румянцева (отв. ред.) и др. М., 2011.

Поляков Ю. Историческая демография: проблемы, суждения, задачи. М., 1989.

Историческая экология и историческая демография: сб. науч. ст. / редкол.: Ю. А. Поляков (отв. ред.) и др. М., 2003.

Черваньов І. Г. Інвайронментологія // Український географічний журнал. 2004. № 1.

Історико-географічні дослідження на Україні: зб. наук. праць / редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. К., 1992.

Історично-географічні дослідження в Україні: зб. наук. праць / редкол.: Ф. П. Шевченко. К., 1994.

Історико-географічні дослідження в Україні: зб. наук. праць / відп. ред. Г. В. Боряк та ін. К., 2015. Число 13.

Історичне картознавство України: зб. наук. пр. / ред.: Я. Дашкевич та ін. Львів–Київ–Нью-Йорк, 2004.

Кабузан В. М. Народы России в XVIII в. М., 1990.

Кабузан В. М. Народы России в первой половине XIX в. М., 1992.

Кабузан В. М. Украинцы в мире: динамика численности и расселения. 20-е г. XVIII в. – 1989 г. М., 2006.

Калатбари П. Демографический переход и динамика населения в развивающихся странах // Проблемы народонаселения. Современная демографическая ситуация в развивающихся странах. М., 1982.

Капица С. П. Общая теория роста человечества. М., 1999.

Карліна О. Роль міста в аграрному суспільстві: деякі аспекти проблеми // На службі Кліо. Збірник праць на пошану Л. Винара. Київ–Нью-Йорк–Торонто–Париж–Львів, 2000.

Карпинський І. Нові індустріальні країни. Хто вони? К., 1990.

Картографія та історія України: зб. наук. пр. / редкол.: Я. Р. Дашкевич та ін. Львів–Київ, 2000.

Кириков С. В. Человек и природа восточноевропейской лесостепи. X – нач. XIX вв. М., 1984.

Кіян О. Історична географія в науковій спадщині Володимира Антоновича. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1735/52/>

Клупт М. Демография регионов Земли. События новейшей демографической истории. СПб., 2008.

Колебания климата за последнее тысячелетие / Е. П. Борисенко и др. Л., 1988.

Колосов В. А. Политическая география: проблемы и методы. Л., 1988.

Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география: учеб. М., 2005.

Компан О. С. Ономастика як допоміжна історична дисципліна // Історичні джерела та їх використання. К., 1966. Вип. 2.

Копчак С. І. Населення Прикарпаття. Львів, 1974.

Копылов В. А. География населения: учеб. пособие. М.–К., 2005.

Коул А. Дж. Снижение рождаемости в Европе со времен Французской революции до Второй Мировой войны // Брачность, рождаемость, семья за три века. М., 1979.

Круть И. В., Забелин И. М. Очерк истории представлений о взаимоотношениях природы и общества. М., 1988.

Кудряшов К. В. Половецкая степь: Очерки исторической географии. М., 1948.

Кульчицкий С. Демографические потери Украины в XX в. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0173/analit06.php>

Кульчицький С., Максудов С. Демографічні втрати населення України від голоду 1933 р. // Укаїнський історичний журнал (далі УІЖ). 1991. № 2.

Купчинський О. А. Топоніми на -ичі і питання заселення України // Історичні джерела та їх використання. К., 1966. Вип. 2.

Лашенко К. Г. Географія, природне середовище Вольностей Війська Запорозького та природокористування запорозьких козаків: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук (07.00.06) / Нац. акад. наук України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К., 2002. 20 с.

Ле Руа Ладюри Э. Застывшая история. Вступительная лекция, прочитанная в Коллеж де Франс 30 ноября 1973 г. URL: <http://abuss.narod.ru/Biblio/laduri2.htm>

Леви Л., Андерсон Л. Народонаселение, окружающая среда и качество жизни. М., 1979.

Ленченко В. О. З історії географічних досліджень України Російською Академією наук у XVIII ст. // Проблеми історичної географії України. К., 1991.

Любимов И. М. Общая политическая, экономическая и социальная география. М., 2001.

Лосев К. С. Климат: вчера, сегодня, завтра. Л., 1985.

Люта Т. Ю. Картографування території Києва та інформаційні можливості карт і планів міста XVII–XIX ст.: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук (07.00.06) / Держ. ком. арх. України; Укр. н.-д. ін-т архів. справи та документознавства. К., 2003.

Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст.: («Реєстри всього Війська Запорозького» 1649 р. і мовно-територіальні контакти) / А. П. Непокупний та ін. – К., 1989.

Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: навч. пос. К., 2003.

Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України. Л., 2012.

Максаковский В. П. Географическая картина мира. Ярославль, 1998. Ч. 1.

Максудов С. Демографічні втрати населення України в 1933–1934 рр. // УДЖ. 1991. № 1.

Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями. К., 2004.

Мальтус Т. Р. Дослідження закону народонаселення. К., 1998.

Массон В. М. Экономика и социальный строй древних обществ. Л., 1976.

Матвієнко В. Етапи і напрямки формування української суспільно-географічної думки // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль, 2000. Вип. 2.

Медков В. М. Ожидаемое будущее или романтические мечтания? URL: http://demographia.ru/articles_N/index.html?idR=22&idArt=75

Мельянцева В. А. Восток и Запад во втором тысячелетии: Экономическая история и современность. М., 1996.

Месле Ф. Смертність та причини смерті в Україні у XX ст. / Ф. Месле, Ж. Валлен за участю В. Школьникової, С. Пирожкова та С. Адамця. К., 2008.

- Міграція населення в Україні в 2000 р. К., 2001.
- Мостяєв О. І. Ключові геополітичні образи України. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ukralm/2009_1/Mostyaev.pdf
- Мурзаєв Э. М. География в названиях. М., 1982.
- Мурзаєв Э. М. Очерки топонимики. М., 1974.
- Муравьев В. А. Пространство, время, история человека и общества: историческая география в системе исторических наук // Исторический источник: человек и пространство. Научная конференция. Москва. Февраль 1997 г. М., 1997.
- Найдыш В. М. Концепции современного естествознания: учебник. М., 2004.
- Население России за 100 лет (1897–1997) / Госкомстат России. М., 1998.
- Население СССР за 70 лет / Л. Л. Рыбаковский и др. М., 1988.
- Населення України: Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів / Е. М. Лібанова та ін. К., 2008.
- Никонов В. А. Введение в топонимику. М., 1965.
- Оришич Т. Природно-географічний підхід в українознавчих дослідження С. Рудницького // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. М., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyckyj/oryshych.htm>
- Осколкова О. Б. Старение населения в странах ЕС // Мировая экономика и международные отношения. 1999. № 10.
- Павлик З. Проблемы демографической революции // Брачность, рождаемость, семья за три века. М., 1979.
- Палій О. М. Демографічна ситуація в країнах Центральної та Східної Європи // Демографія та соціальна економіка. 2007. № 2.
- Панченко П. П., Шмарчук В. А. Аграрна історія України: підруч. для студ. К., 2000.
- Петров В. В. Народонаселение Индии: Демографическая характеристика. М., 1978.
- Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегії / С. Пірожков та ін. К., 1997.
- Польский С. А. География населения развитых капиталистических и развивающихся стран. М., 1987.
- Попов А. И. Названия народов СССР. Л., 1973.
- Попов А. И. Географические названия. М., 1964.
- Поросенков Ю. В., Поросенкова Н. И. История и методология географии. М., 1991.
- Поспелов Е. М. Топонимики и картография. М., 1971.
- Прибиткова І. М. Основи демографії. К., 1995.

- Прибыткова И. Демографическое развитие Украины в 1990-х гг. // Социология: теория, методы, маркетинг. 2000. № 3.
- Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы (феодализм и капитализм) / ред. В. С. Зеленчук. К., 1991.
- Проэктор Д. Мировые войны и судьбы человечества. М., 1986.
- Радионова И. А. Глобальные проблемы человечества. М., 1995.
- Радионова И. А. Политическая карта мира. – М., 2001.
- Ревелль П., Ревелль Ч. Среда нашего обитания: в 4-х кн. М., 1995.
- Ровенчак І. І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра геогр. наук: 11.00.02 / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2010.
- Василева Э. К., Звидринш П. Рождаемость: известное и неизвестное. М., 1983.
- Романцев В. О. Деякі актуальні аспекти демографічної ситуації в Україні у 1945–1990 рр. // УГЖ. 1992. № 10–11.
- Россет Э. Продолжительность человеческой жизни. М., 1981.
- Россет Э. Эволюция продолжительности жизни. М., 1978.
- Рудницький С. Про становище історичної географії в системі сучасного землезнання // Історія української географії. 2003. Вип. 8.
- Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. – Берлін, 1923. URL: diasporiana.org.ua/?s=рудницький+c.
- Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Л., 1994.
- Рыбаков Б. А. Геродотова Скифия: Историко-географический анализ. М., 1979.
- Рыбаков Б. А. Русские карты Московии XV – нач. XVI вв. М., 1974.
- Рымалов В. В. Новые демографические контуры // Международная жизнь. 1997. № 9.
- Самаркин В. В. Историческая география Западной Европы в средние века. М., 1976.
- Сас П. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х гг. XVI в. К., 1989.
- Сдасюк Г. В. Штаты Индии: Природа. Население. Хозяйство. Города. М., 1981.
- Семенов Ю. И. Философия истории. М., 2003.
- Синельников А. Б. Брачность и рождаемость в СССР. М., 1989.
- Сіденко В. Економічне трансформування в країнах Центральної та Східної Європи // Економіка України. 1998. № 12.
- Скворцова Т. Ф. Страны Востока: модель рождаемости. М., 1997.

Слука А. Е. Население Западной Европы: Воспроизводство, миграции, расселение, занятость. М., 1984.

Смирнов В. П. Фернан Бродель: жизнь и труды. URL: <http://annuaire-fr.narod.ru/statji/Smirnov-2002.html>

Современная демография / под. ред. А. Я. Кваши, В. А. Ионцева. М., 1995.

Соколова М. Н. Современная французская историография. М., 1979.

Сосса Р. І. Історія картографування території України. К., 2007.

Старченков Г. И. Население Турецкой республики: Демографо-экономический очерк. М., 1990.

Старченков Г. И. Трудовые миграции между Востоком и Западом во второй половине XX в. М., 1997.

Штещенко В., Иркина Т. Некоторые аспекты демографической ситуации в Украине: репродуктивное здоровье и планирование семьи. К., 1999.

Страны Востока: Управление демографическими процессами / отв. ред. Я. Н. Гузятый. М., 1992.

Тишков В. А. Миграции и новые диаспоры в постсоветских государствах. М., 1996.

Талько Т. Філософсько-культурні та антропологічні підвалини політичної географії Степана Рудницького // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. М., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnytskyj/talko.htm>

Тихонов Б. В. Переселения в России во второй половине XIX в. М., 1978.

Травкина Н. М. Демографическая ситуация в США: новые тенденции // Россия и Америка в XXI веке. 2008. № 3. URL: http://www.perspektivy.info/srez/val/demograficheskaya_situaciya_v_sshanovye_tendencii__2009-2-27-19-15.htm

Трубчанінов С. В. Історична географія України: курс лекцій. Кам'янець-Подільський, 2005.

Трубчанінов С. В. Історико-географічні дослідження Кам'янець-Подільський, 2008. Т. 1.

Трубчанінов С. В. Історична географія в університетах Наддніпрянської України (XIX – поч. XX ст.) // Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2014. Вип. 5.

Україна в сучасному геополітичному просторі: теорет. і приклад. аспекти / авт. колектив: Ф. М. Рудич (кер.), Р. В. Балабан та ін. – К., 2002. URL: <http://mmirl.edu.ua/bibl/lib/ebooks/>

Урланис Б. Ц. Войны и народонаселение Европы. М., 1960.

Урланис Б. Ц. Эволюция продолжительности жизни. М., 1978.

Урланис Б. Ц., Бобров Л. В. Живут люди на Земле (Демографический взрыв). М., 1975.

Февр Л. Бои за историю. М., 1991.

Федоренко О. Ідейно-теоретичні засади становлення української геополітичної думки ХХ ст. URL: <http://moloda-naciya.smoloskur.org.ua/?p=58>

Федорищак Р. П. Загальне землезнавство. К., 1995.

Хилько М. Питання геополітичного призначення України у працях академіка С. Рудницького // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького: монографія. М., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyskuj/xilko.htm>

Цапок С. О. Етнодемографічна картина сучасного світу: (енциклопедичне дослідження). Львів, 2007.

Чирков О. Втрачені землі (порівняння «національної території» України, визначеної С. Рудницьким на поч. 1920-х рр., з сучасною державною та етнічною українською територією) // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького: монографія. М., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyskuj/chyrkov.htm>

Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів, 2001.

Швидка Г. Ю. Шлюбна ситуація в європейських країнах // Демографія та соціальна економіка. 2008. № 1 (9).

Шищенко П., Муніч Н. Історія географії та історична географія: галузі науки і навчальні дисципліни // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. К., 2008. Серія. Географія. Вип. 55.

Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / С. Ю. Ксьонова та ін. К., 2008.

Шнирельман В. А. Возникновение производящего хозяйства. М., 1989.

Щодра О. М. Історична географія: еволюція поглядів на предмет і завдання студій // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2013. Вип. 48.

Штойко П. Степан Рудницький. 1877–1837 рр. Життєво-бібліографічний опис. Львів, 1997.

Шумовский Т. А. По следам Синдбада-Морехода: Океанская Аравия: ист.-геогр. очерк. М., 1986.

Шутов М. М. Регенерация населения Украины: сценарий будущего. – Донецк, 2009.

Экономическая, социальная и политическая география мира / под. ред. С. Б. Лаврова, Н. В. Каледина. М., 2002.

Юхименко П. І. Загальні тенденції трансформаційної кризи в країнах з перехідною економікою // Науковий збірник Львівського національного університету ім. І. Франка. Л., 2001.

Яворська В., Куделіна С. Історичний огляд міграційних процесів в Україні // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль, 2006. Вип. 2 (14).

Яцунский В. К. Историческая география: история ее возникновения и развития. М., 1955.

Driver F. Research in historical geography and in the history and philosophy of geography in the UK, 2001–2011: an overview. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030574881300087X>

4. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://www.history.org.ua> – Інститут історії НАН України.
2. <http://www.un.org/ru/development/surveys/demographic.shtml> – Сайт ООН. Демографія.
3. <http://www.demoscope.ru/weekly> – Електронна версія бюллетня «Население и общество».
4. <http://www.i-soc.com.ua> – Інститут соціології НАН України.
5. <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography.html> – Мислене древо. Нариси з історичної географії України
6. <http://www.ukr-tur.narod.ru/> – Світ географії та туризму. На сайті: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ. Всеукраїнський науково-практичний часопис. Електр.версія.
7. <http://www.geograf.com.ua> – Географія.
8. <http://www.toponimika.ru> – Топонімія.
9. www.idss.org.ua – Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України.
10. <http://parasoma.narod.ru/index.htm> – Папакома. Забытые страницы истории Северного Приазовья.
11. <http://crimea-map.msk.ru> – Подробные карты Крыма.
12. <http://gumilevica.kulichki.net/> – Сервер, посвященный научному наследию Л. Н. Гумилева.
13. <http://istgeography.moy.su/> – Историческая география.
14. <http://www.davidrumsey.com/> – David Rumsey Map Collection Cartography Associates.

5. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
	усього	л	п/с	с. р.	усього	л	п/с	с. р.
Змістовий модуль I								
<i>Тема 1.</i> Предмет і завдання історичної географії	17	4	6/2	5	7	2		5
<i>Тема 2.</i> Виникнення та розвиток історичної географії	15	6	4	5	14	2	2	10
Разом за змістовим модулем 1	32	10	12	10	21	4	2	15
Змістовий модуль II								
<i>Тема 3.</i> Історична фізична географія світу	25	6	4	15	27		2	25
<i>Тема 4.</i> Історична політична географія світу	19	6	4/4	15	29	2	2	25
<i>Тема 5.</i> Історична географія населення світу	19	4/2	6	7	24	2	2	20
<i>Тема 6.</i> Історична економічна географія світу	15	6	4	5	19	2		17
Разом за змістовим модулем 2	88	24	22	42	99	6	6	87
Усього годин	120	34	34	52	120	10	8	102

6. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Картографічні джерела з історичної географії	3
2	Топонімічні джерела з історичної географії	3
3	Писемні джерела з історичної географії (пр.)	2
4	Внесок С. Рудницького у формування історичної географії	4
5	Історична фізична географія України (пр.)	4
6	Історико-географічні регіони України (пр.)	2
7	Формування території України (пр.)	2
8	Політична географія сучасної України	4
9	Демографічний розвиток населення світу в ХХ – на поч. ХХІ ст.	2
10	Демографічний розвиток населення України (с.+пр.)	2+2

11	Тенденції розвитку світового господарства на межі ХХ–ХХІ ст.	2
12	Історична економічна географія України	2
	Разом	34

7. ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

Денне відділення

1. Дайте характеристику предмета історичної географії.
2. Визначте місце історичної географії в системі наук.
3. Охарактеризуйте джерела з історичної географії (загальний огляд).
4. Дайте характеристику картографічних джерел з історичної географії: картографування в первісному суспільстві та в стародавні часи. Північне Причорномор'я на давньогрецьких і давньоримських картах.
5. Дайте характеристику картографічних джерел з історичної географії: картографування у Середні віки. Українські землі на середньовічних картах.
6. Дайте характеристику картографічних джерел з історичної географії: картографування епохи Відродження. Українські землі на картах ХV–ХVІ ст.
7. Дайте характеристику описово-статистичних джерел з історичної географії України.
8. Дайте характеристику зародження і становлення історичної географії (до ХVІІ ст.).
9. Дайте оцінку історико-географічних ідей ХVІІ–ХVІІІ ст.
10. Дайте оцінку розвитку історичної географії та історико-географічним ідеям ХІХ–поч. ХХ ст.
11. Дайте оцінку розвитку історичної географії та історико-географічним ідеям ХХ – поч. ХХІ ст.
12. Розвиток історичної географії в Україні.
13. Антропогеографічні погляди С. Рудницького, його внесок у розвиток історичної географії.
14. Дослідження С. Рудницького в галузі політичної географії.
15. Дослідження С. Рудницьким географії населення.
16. Дайте загальну фізико-географічну характеристику Землі.
17. Дайте характеристику геологічної історії Землі та її літосфери.
18. Визначте етапи формування та охарактеризуйте атмосферу Землі.
19. Визначте особливості формування та охарактеризуйте гідросферу Землі.

20. Визначте етапи розвитку та охарактеризуйте склад біосфери Землі.
21. Політична карта світу (ПКС) як геополітична система.
22. Дайте визначення поняття «державна територія», охарактеризуйте типи державних територій.
23. Дайте визначення поняття «державні кордони», їх класифікацію та функції.
24. Визначте особливості, охарактеризуйте види адміністративно-територіального устрою.
25. Еволюція політичної карти світу з IV тис. до н. е. до кінця XV ст.
26. Еволюція політичної карти світу з кінця V до поч. XX ст.
27. Політична карта світу сучасного типу.
28. Дайте характеристику державної території сучасної України.
29. Дайте характеристику державних кордонів та адміністративно-територіального устрою сучасної України.
30. Охарактеризуйте політико-географічне положення сучасної України.
31. Дайте визначення демографічних категорій і понять.
32. Розкрийте сутність концепції демографічного переходу.
33. Дайте характеристику історичних типів відтворення населення.
34. Поясніть сутність демографічної революції.
35. Населення світу в первісну добу.
36. Демографічний розвиток населення в епоху Давніх цивілізацій та Середньовіччі.
37. Населення світу в 2-ій пол. XVII – на поч. XX ст.
38. Дайте оцінку демографічної ситуації в країнах Європи та Північної Америки в XX – на поч. XXI ст.
39. Дайте оцінку демографічної ситуації в країнах Азії та Африки в XX – на поч. XXI ст.
40. Демографічний розвиток населення України з данини до поч. XX ст.
41. Дайте оцінку демографічного розвитку України в XX ст.
42. Демографічна ситуація в Україні в 90-ті рр. XX – на поч. XXI ст.
43. Карта «Фізична географія світу».
44. Карта «Фізична географія світу».
45. Карта «Фізична географія світу».
46. Карта «Фізична географія України».
47. Карта «Фізична географія України».
48. Карта «Фізична географія України».
49. Політична карта світу.
50. Політична карта світу.

51. Політична карта України.
52. Політична карта України.
53. Політична карта України.
54. Карта «Історико-географічні землі України».
55. Карта «Історико-географічні землі України».
56. Карта «Історико-географічні землі України».
57. Карта «Історико-географічні землі України».
58. Карта «Формування території України».
59. Карта «Формування території України».
60. Карта «Формування території України».
61. Карта «Формування території України».
62. Карта «Населення світу».
63. Карта «Населення України».

Заочне відділення

1. Дайте характеристику предмета історичної географії.
2. Охарактеризуйте джерела з історичної географії.
3. Дайте характеристику зародження і становлення історичної географії (до XVII ст.).
4. Дайте оцінку історико-географічних ідей XVII–XVIII ст.
5. Дайте оцінку розвитку історичної географії та історико-географічним ідеям XIX – на початку XX ст.
6. Розвиток історичної географії та історико-географічних ідей у XX – на поч. XXI ст.
7. Розвиток історичної географії в Україні в XIX – на поч. XXI ст.
8. Дайте загальну фізико-географічну характеристику Землі.
9. Дайте характеристику геологічної історії Землі та її літосфери.
10. Визначте етапи формування та охарактеризуйте атмосферу Землі.
11. Визначте особливості формування та охарактеризуйте гідросферу Землі.
12. Визначте етапи розвитку та охарактеризуйте склад біосфери Землі.
13. Дайте визначення демографічних категорій і понять. Розкрийте сутність концепції демографічного переходу.
14. Дайте характеристику історичних типів відтворення населення.
15. Демографічна революція.
16. Етапи демографічного розвитку населення світу з давнини до сучасності.
17. Демографічний розвиток населення України в XX – на поч. XXI ст.
18. Політична карта світу (ПКС) як геополітична система.

19. Дайте визначення поняття «державна територія», охарактеризуйте типи державних територій.

20. Дайте визначення поняття «державні кордони», їх класифікацію та функції. Визначте особливості, охарактеризуйте види адміністративно-територіального устрою.

21. Етапи розвитку політичної карти світу.

22. Охарактеризуйте політико-географічне положення сучасної України.

8. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

Поточний контроль (max100 балів)										Сума балів поточного контролю	Іспит	Загальна кількість балів
Заліковий модуль 1 (max 40 балів)				Сума балів за ЗМ 1	Заліковий модуль 2 (max 60 балів)							
Участь у семінарських заняттях	Індивідуальна робота	Практичні роботи	Залікова модульна робота 1		Участь у семінарських заняттях	Індивідуальна робота	Практичні роботи	Залікова модульна робота 2	Сума балів за ЗМ 2			
9		2	10	21	15	6	8	10	39	60	40	100

II. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. КАРТОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

- Картографування в первісному суспільстві та в стародавні часи. Північне Причорномор'я на давньогрецьких і давньоримських картах.
- Картографування у Середні віки. Українські землі на середньовічних картах:
 - християнська картографія;
 - карти-портолани;
 - ісламська картографія.

3. Картографування епохи Відродження. Українські землі на картах XV–XVI ст.
4. Розвиток картографування у XVII – другій половині XVIII ст.
5. Розвиток картографування від кінця XVIII ст. до 1918 р.

Література

1. Браун Л. А. История географических карт. М., 2006. С. 54–57, 68–73, 75–81, 93–124, 125–152, 173–191, 216–218, 231, 245–283 (файл).
2. Сосса Р. І. Історія картографування території України. К., 2007. С. 23–185 (файл).
3. Дашкевич Я. Р. Територія України на картах XIII–XVIII ст. // Дашкевич Ярослав. Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Львів, 2011. – С. 523–529 (файл).
4. Дашкевич Я. Р. Україна на картах XIV–XVI ст.: стан і проблематика досліджень // Дашкевич Ярослав. Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Львів, 2011. С. 529–531 (файл).
5. Вавричин М. Гійом Левассер де Боплан – картограф України // Історичне картознавство України: зб. наук. пр. Львів–Київ–Нью-Йорк, 2004. С. 118–134 (файл).
6. Вавричин М. Г. Україна на стародавніх картах: кінець XV – перша половина XVII ст. / М. Г. Вавричин, Я. Р. Дашкевич, У. Р. Кришталович. К., 2004. URL: http://istoriofil.org.ua/load/knigi_po_istorii/ukraina/ukrajina_na_starodavnikh_kartakh/13-1-0-654
7. Галушко К. Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX ст.: науково-популярне видання. К., 2013.
8. Карты (електронний ресурс, файли на порталі).

Тема 2. ТОПОНІМІЧНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

1. Ономастика, та її розділи топоніміка, етніміка.
2. Топонімічні джерела з історичної фізичної географії.
3. Топонімічні джерела з історичної економічної географії.
4. Топонімічні, етнімічні джерела з історичної географії населення.
5. Карты як топонімічні джерела.

Література

1. Введение в специальные исторические дисциплины: учеб. пособ. М., 1990. С. 190–230.
2. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики. М., 1974. С. 7–27, 136–153.
3. Никонов В. А. Введение в топонимику. М., 1965.

4. Компан О. С. Ономастика як допоміжна історична дисципліна // Історичні джерела та їх використання. К., 1966. Вип. 2. С. 54–64.
5. Купчинський О. А. Топоніми на -ичі і питання заселення України // Історичні джерела та їх використання. К., 1966. Вип. 2. С. 74–92.
6. Горбаневский М. В. В мире имен и названий. М., 1983. С. 74–79.
7. Попов А. И. Географические названия. М., 1964. С. 67–81, 163–173.
8. Попов А. И. Названия народов СССР. Л., 1973. С. 6–7, 11–63.
9. Мурзаев Э. М. География в названиях. М., 1982. С. 18–66.
10. Агеева А. Происхождение имен рек и озер. М., 1985. С. 6–14, 59–67, 90–91.
11. Поспелов Е. М. Топонимика и картография. М., 1971. Глава 5. С. 93–116.

Тема 3. ВНЕСОК С. РУДНИЦЬКОГО У ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

1. Життя та дослідницька діяльність С. Рудницького.
2. Антропогеографічні погляди науковця. С. Рудницький про статус і завдання історичної географії.
3. Політико-географічні дослідження та ідеї С. Рудницького.
4. Етнічна географія (географія населення) у науковому доробку С. Рудницького.

Рекомендації

I. *Перечитати лекцію, особливо питання № 3–4.*

II. *У відповідях треба поєднувати інформацію з творів С. Рудницького (з посиланнями на сторінки) і статей про нього та його погляди. Твори С. Рудницького на порталі в теці «Література до теми 2».*

Ключові питання, на які треба відповісти за результатами опрацювання літератури:

1. Життя та дослідницька діяльність С. Рудницького.

1. Які науковці були вчителями С. Рудницького? Хто і як вплинув на формування його наукових поглядів?

2. Які факти засвідчують приналежність С. Рудницького до європейського наукового середовища?

3. Чому С. Рудницький повернувся в 20-ті рр. до України? Чи виправдалися його сподівання?

2. Антропогеографічні погляди науковця. С. Рудницький про статус і завдання історичної географії.

1. Розкрийте сутність поняття «антропогеографія» (подивіться лекцію, рекомендовані статті, знайдіть визначення, скориставшись ресурсами інтернету). Як С. Рудницький визначав сутність антропогеографії?

2. Чиї ідеї вплинули на формування антропогеографічних поглядів С. Рудницького?

3. Розкрийте сутність теоретичних антропогеографічних поглядів С. Рудницького. Яке місце він відводив антропогеографії в системі наукових дисциплін? Назвіть праці науковця, присвячені цій проблемі.

4. Розкрийте антропогеографічні погляди С. Рудницького стосовно України (українська антропогеографічна одиниця, український антропогеографічний тип).

5. Характеристика С. Рудницьким антропоцентричного та фізикоцентричного підходів до розуміння сутності історичної географії.

6. Погляди самого С. Рудницького на місце історичної географії в системі наук.

7. Складові історичної географії.

Подумайте

Чи можна вважати С. Рудницького одним із засновників історичної географії в Україні?

Чим погляди С. Рудницького на сутність та місце історичної географії в системі наук відрізняються від поглядів сучасних дослідників?

3. Політико-географічні дослідження та ідеї С. Рудницького.

1. Ідеї яких науковців вплинули на формування політико-географічної концепції С. Рудницького?

2. Назвіть праці С. Рудницького, присвячені політико-географічній проблематиці.

3. Як Рудницький розуміє місце політичної географії в системі наук та її предмет дослідження?

4. Дайте огляд політико-географічної проблематики досліджень С. Рудницького стосовно України.

5. Яку роль у становленні та розвитку української державності відіграв географічний чинник?

6. Розкрийте сутність визначень Рудницького: «Україна – автономна геополітична реальність», «Україна – геополітична цілісність», «геополітичне значення України».

Подумайте

Чи можна вважати С. Рудницького одним з перших представників геополітичного напрямку в українській науці? Доведіть.

4. Етнічна географія (географія населення) у науковому доробку С. Рудницького.

1. Які проблеми географії населення розглянув у своїх працях С. Рудницький?
2. Який матеріал щодо населення України та її етнічної території зібрав учений?
3. Висновки С. Рудницького стосовно проблем етнічної географії українців.

Висновки

Дайте оцінку внеску С. Рудницького в розвиток історико-географічних ідей і, зокрема, історичної географії України.

Які ідеї С. Рудницького актуальні для сучасної України?

Література:

Питання 1.

1. Шаблій О. Передмова // Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Л., 1994. С. 6–35. (файл).
2. С. Л. Рудницький. URL: <http://www.geograf.com.ua/famousgeographers/29-ukrainian-geographers/355-rudnitskij-stepan-lvovich>
3. Даниленко В. Про що розповідає архівно-слідча справа С. Рудницького // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького: монографія. К., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/index.html> (На сайті треба відкрити вкладку «Інші» в розділі «Видання». Знайти видання 2003 р., через зміст знайти потрібну статтю).
4. Вільний пошук.

Питання 2.

1. Рудницький С. Нинішня географія. Львів, 1905. С. 17–22 (антропогеографія та історична географія). URL: <http://archive.org/search.php?query=creator%3A%22Rudnytsky%2C+Stepan%2C+1877-%22>
2. Рудницький С. Про становище історичної географії в системі сучасного землезнання // Історія української географії. 2003. Вип. 8. С. 45–51 (файл).
3. Антропогеографічні ідеї і погляди Степана Рудницького. URL: <http://www.geograf.com.ua/istoriya-sg/501-antropogeografichni-ideji-i-poglyadi-stepana-rudnitskogo>
4. Горбань Т. Ю. Украиноведческое наследие Степана Рудницкого в контексте идеи национального самоопределения. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/4207-ukrayinoznachij-dorobok-stepana-rudnitskogo-v-konteksti-ideyi-natsionalnogo-samoviznachennja.html>

Питання 3.

1. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Л., 1994. С. 69–92 (файл).
2. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії // Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Л., 1994. С. 93–209 (файл).
3. Горбань Т. Ю. Геополітичні ідеї академіка С. Рудницького (1877–1937): український контекст // Електронне наукове фахове видання. Історія науки і біографістика. 2011. № 4. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/inb/2011-4/index.html>
4. Хилько М. Питання геополітичного призначення України у працях академіка С. Рудницького // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. М., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyskuj/xilko.htm>
5. Дністрянський М. Праці С. Рудницького і Ю. Липи в контексті європейської політико-географічної думки. URL: <http://www.ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/antropos/prazirudilyp1.htm>
6. Булгаков В. С. Рудницький – теоретик «Чорноморсько-Балтійського» геополітичного вектора України // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. М., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyskuj/Bulgakov.htm>

Питання 4.

1. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Л., 1994. С. 36–69. (файл).
2. Рудницький С. Огляд національної території України // Чому ми хочемо самостійної України? Л., 1994. С. 210–272. (файл).
3. Чирков О. Втрачені землі (порівняння «національної території» України, визначеної С. Рудницьким на поч. 1920-х рр., з сучасною державною та етнічною українською територією) // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. М., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyskuj/chyrkov.htm>
4. Оришич Т. Природно-географічний підхід в українознавчих дослідження С. Рудницького // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. М., 2003. URL: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyskuj/oryshych.htm>

Тема 4. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

1. Характеристика державної території України.
2. Характеристика державних кордонів та адміністративно-територіального устрою.

3. Політико-географічне положення України.
4. Україна в геостратегічних і геополітичних доктринах. Геополітичні образи України.

Рекомендації: Готуючись до семінару, треба використати матеріал лекції (класифікація державних територій, кордонів, характеристика ПГП на різних рівнях) та у поєднанні з матеріалом запропонованої літератури дати політико-географічну характеристику України на сучасному етапі.

Література

1. Лекція. Тема 3. Історична політична географія.
2. Дністрянський М. С. Політична географія України: навч. пос. Львів, 2014. С. 66–185, 288–335 (файл).
3. Україна в сучасному геополітичному просторі: теорет. і приклад. аспекти / авт. колектив: Ф. М. Рудич (кер.), Р. В. Балабан, О. П. Дергачов. К., 2002. С. 47–63 (файл).
4. Мостяєв О. І. Ключові геополітичні образи України // Українознавчий альманах. К., 2009. Вип. 1 (файл).
5. Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: навч. пос. К., 2003. Розділ 5,6 (Вінницька обласна бібліотека).

Тема 5. ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК НАСЕЛЕННЯ СВІТУ В ХХ – НА ПОЧ. ХХІ СТ.

1. Демографічна ситуація в країнах Західної Європи та Північної Америки.
2. Демографічна ситуація в країнах Азії.
3. Демографічна ситуація в країнах Латинської Америки.
4. Демографічна ситуація в країнах Африки.
5. Оцінки демографічної ситуації в світі на сучасному етапі та прогнози на майбутнє.

Рекомендації: Схеми характеристики демографічної ситуації

- характеристика народжуваності;
- характеристика смертності й тривалості життя;
- характеристика шлюбності;
- міграційні процеси;
- демографічна політика;
- **висновок:** який тип відтворення панує в цих регіонах (або демографічний перехід – яка стадія)? Чому?

Література

1. Максаковский В. П. Географическая картина мира: пос. для вузов. Кн. 2. Зарубежная Европа. Пункты 6, 9. URL: <http://www.e-reading.link/book.php?book=127766>
2. Швидка Г. Шлюбна ситуація в європейських країнах // Демографія і соціальна економіка. 2008. № 1(9). – С. 141–150. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/8929>
3. Карпов Г. Великобритания: демография против мигрантов и мультикультурализма. № 2. URL: http://www.perspektivy.info/misl/cenn/velikobritanija_demografija_protiv_migrantov_i_multikulturalizma_2014-09-02.htm
4. Травкина Н. М. Демографическая ситуация в США: новые тенденции // Россия и Америка в XXI веке. 2008. № 3. URL: http://www.perspektivy.info/oikumena/amerika/demograficheskaya_situaciya_v_ssha_novye_tendencii__2009-2-27-19-15.htm
5. Максаковский В. П. Воспроизводство населения в Зарубежной Азии. URL: <http://geo.1september.ru/article.php?ID=200304306>
6. Максаковский В. П. Географическая картина мира: пос. для вузов. Кн. 2. Тема 2. Зарубежная Азия. Пункты 37, 40, 48, 51, 83; тема 3. Африка. Пункты 96, 97; тема 5. Латинская Америка. Пункты 144, 145. URL: <http://www.e-reading.link/book.php?book=127766>
7. Максаковский В. П. Географическая картина мира: пос. для вузов. Кн. 1. – Тема 3. География населения мира. Пункты 40–42, 47, 54–58. URL: <http://www.e-reading.link/book.php?book=127765>
8. Белобородов И. И. Перенаселение или грядущее вымирание? Мировые демографические тенденции. URL: <http://archive.is/GXK06>
9. Медков В. М. Ожидаемое будущее или романтические мечтания? URL: http://demographia.ru/articles_N/index.html?idR=22&idArt=75

Тема 6. ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В XX – НА ПОЧ. XXI СТ.

1. Демографічний розвиток населення України в XX ст.:
 - історичні умови та хронологічні межі демографічного переходу;
 - втрати населення, динаміка чисельності;
 - народжуваність, смертність, шлюбність.
2. Демографічна ситуація в Україні на межі XX–XXI ст.
 - народжуваність і смертність;
 - шлюбно-сімейні відносини;

3. Демографічна ситуація в Україні на межі ХХ–ХХІ ст.
 - міграційні процеси;
 - динаміка чисельності.
4. Прогнози демографічного розвитку населення України на майбутнє.

Література

1. Прибиткова І. М. Основи демографії. К., 1995. С. 158–162, 181–185, 212–221.
2. Кульчицкий С. Демографические потери Украины в ХХ веке. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0173/analit06.php>
3. Гладун О. М. Оцінка гіпотетичних втрат населення України за період 1897–2012 рр. // Демографія та соціальна економіка. 2013. № 2 (20). С. 149–155 (файл).
4. Кульчицкий С., Максудов С. Демографічні втрати населення України від голоду 1933 р. // УДЖ. 1991. № 2. URL: <http://www.history.org.ua>
5. Романцев В. О. Деякі актуальні аспекти демографічної ситуації в Україні у 1945–1990 рр. // УДЖ. 1992. № 10–11. – С. 34–46. URL: <http://www.history.org.ua>
6. Месле Ф., Валлен Ж. Смертність та причини смерті в Україні у ХХ ст. Київ, 2008. – С. 37–100. URL: <http://www.goodreads.com/book/show/23308313>
7. Прибыткова И. Демографическое развитие Украины в 1990-х гг. // Социология: теория, методы, маркетинг. 2000. № 3. URL: http://www.i-soc.com.ua/journal/N3_2000r_5.pdf
8. Населення України: Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів / Е. М. Лібанова та ін. К., 2008. С. 20–55, 56–70, 206–227. URL: http://www.idss.org.ua/monografii/Book-Naselenie_.pdf
9. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / С. Ю. Аксьонова та ін. К., 2008. С. 8–39. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/Book-Shlub-web.pdf>
10. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. Е. М. Лібанової. К., 2006. С. 43–116. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/Prognoz%20Ukrain.pdf>
11. Демографічний розвиток України: сучасне та майбутнє. Доповідь директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України академіка НАН України С. І. Пирожкова // Вісн. НАН України. 2006. № 1. С. 59–64. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/2101>

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. ОПИСИ НАМІСНИЦТВ XVIII – ПОЧ. XIX СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

1. Відомості про опис:

- обставини створення (причини, час, авторство);
- редакції (списки, варіанти опису);
- структура опису;
- наявність карт, схем, ілюстрацій.

Рекомендації: Для висвітлення цього питання треба обов'язково опрацювати вступну статтю до опису.

2. Інформаційні можливості опису для вивчення історичної географії України:

- відомості з історичної фізичної географії;
- відомості з історичної політичної географії;
- відомості з історичної географії населення;
- відомості з історичної економічної географії;
- відомості з історичної соціальної географії.

3. Висновки: інформаційні можливості опису.

Література

1. Описи Київського намісництва 70–80 рр. XVIII ст. / уклад. Г. В. Болотова та ін; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. К., 1989. С. 5–12, 175–235 (файл).

2. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: описово-стат. джерела / упоряд. В. О. Пірко, О. І. Гуржій. К., 1991. С. 5–56 (файл).

3. Описи Подільської губернії кінця XVIII – початку XIX ст. / укладачі, автори вступної статті С. А. Копилов, А. Б. Задорожнюк. Кам'янець-Подільський, 2011 (файл).

- Копилов С. А., Задорожнюк А. Б. Історія створення описів Поділля кінця XVIII – початку XIX ст. Карла Екстера та їх значимість як історичного джерела. С. 3–16.

- Географическое, гидрографическое, топографическое и экономическое описание Подольской губернии к оному атлас сочинено подольским губернським землемером Экстером 1806 г. С. 26–122.

4. Федоренко П. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781) К., 1931. Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Fedorenko_Pavlo/

- Федоренко П. Передмова. С. V–XXI.
- Опис Новгород-Сіверського намісництва.

Тема 2. ІСТОРИЧНА ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Рекомендації.

1. *Контурні карти треба малювати власноруч, олівцем. Для цього використати контурні карти з фізичної географії України для 8 класу загальноосвітньої школи.*
2. *Для написання конспекту треба використати матеріали лекції та екскурсії, а також сайту музею.*

Ч. I. Фізична географія України

Контурні карти

1. Рельєф території України.
2. Кліматичні пояси.
3. Природні зони.
4. Корисні копалини.

Ч. II. Заняття у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

Історія формування літосфери та біосфери Землі за матеріалами експозиції відділу природи

Питання для конспекту

1. Геологічні утворення яких ер, періодів представлені у Вінницькій області. Які географічні об'єкти області відображають геологічну історію Землі?
2. Історія утворення місцевих родовищ корисних копалин.
3. Найцікавіші геологічні експонати музейної експозиції (район, населений пункт).
4. Які етапи еволюції біосфери найбільш послідовно представлені на території Вінницької області?
5. Найцікавіші палеонтологічні експонати музейної експозиції.
6. Покажіть на матеріалах екскурсії, в чому проявилася взаємодія людини і природи на території Вінничини.

Тема 3. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗЕМЛІ УКРАЇНИ

Ч. I. Презентація

Рекомендації. Завдання виконується групами. Вимоги до підготовки презентації: обов'язкове слідування схемі, кожне зображення повинно мати пояснення.

Група 1

1. Західна Україна.
2. Галичина.

Група 2

1. Буковина.
2. Мармарощина.

3. Перемишльщина.
4. Покуття.
5. Закарпаття.
6. Етнографічні землі (лемківщина, бойківщина, гуцульщина).

3. Буджак.
4. Задунайщина (Задунайська Січ).
5. Правобережна Україна.
6. Поділля.

Група 3

1. Волинь і Полісся.
2. Холмщина.
3. Підляшшя.
4. Брестщина.
5. Лівобережна Україна (Гетьманщина).
6. Слобідська Україна.

Група 4

1. Запоріжжя.
2. Новоросія.
3. Таврія.
4. Кубань.
5. Наддніпрянщина.
6. Північна Україна.

Схема презентації (до 20 хв.)

1. Походження назви. Інші варіанти назви.
2. Географічне положення на карті України.
3. Території, що входять до складу історико-географічного регіону (землі).

Співвідношення з сучасними адміністративно-територіальними одиницями України (або іншої держави).

4. Етнічний склад населення.
5. Історія землі. Сучасний стан (для історико-географічних земель за межами сучасної України).

Література

1. Заставний Ф. Д. Географія України. Л., 1994. С. 318–349 (файл).
2. Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України. Л., 2012. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Makarchuk_Stepan/Istoryko-etnohrafichniraiiony_Ukrainy.pdf
3. Інтернет-ресурс: Україна Споконвічна. Карти. URL: <http://etnoua.info/rajonuvannja/>

Ч. II. Контурна карта «Історико-географічні землі України»

Рекомендації. Контурні карти треба малювати власноруч, олівцем. Для цього використати контурні карти з фізичної географії України для 8 класу загальноосвітньої школи.

Західна Україна.	Поділля.
Галичина.	Наддніпрянина.
Перемишльщина.	Лівобережна Україна.
Буковина (Північна, Південна).	(Гетьманщина).
Мармарощина.	Слобідська Україна.
Закарпаття.	Підросійська Україна.
Етнографічні землі (лемківщина, бойківщина, гуцульщина).	Сіверщина.
Волинь і Полісся.	Буджак.
Холмщина.	Запоріжжя.
Підляшшя.	Донщина.
Брестщина.	Новоросія.
Правобережна Україна.	Таврія.
	Кубань.

Тема 4. ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

***Рекомендації.** Завдання виконується групами, які готують презентацію. Вимоги до підготовки презентації: обов'язкове слідування схемі, кожна карта повинна мати пояснення, обов'язково – висновок.*

1. Територія України в давні часи:
 - найдавніші державні утворення на теренах України (Скіфська держава, грецькі міста-держави, готська держава);
 - східнослов'янські племінні союзи та їх сусіди у VII–IX ст.;
 - Київська Русь IX–XII ст., її сусіди;
 - окремі князівства XII–XIII ст.; Галицько-Волинська держава.
2. Українські землі в XIV – сер. XVII ст. (до 1667 р.):
 - XIV ст.
 - XV – 1-ша пол. XVI ст.
 - 2-га пол. XVI – 1-ша пол. XVII ст.
 - Українська козацька держава;
 - адміністративно-територіальний поділ українських земель.
3. Українські землі в 2-ій пол. XVII – на поч. XX ст.:
 - 2-га пол. XVII ст.
 - XVIII ст.
 - XIX – поч. XX ст.
 - адміністративно-територіальний поділ українських земель.
4. Територія України в XX – на поч. XXI ст.:
 - 1917–1920 рр.
 - 1920–1940 рр.

- 2-га пол. XX ст.
- незалежна Україна
- адміністративно-територіальний поділ українських земель.

Література

1. Політична історія України: пос. для студентів вищих навч. закл. / за ред. В. І. Танцюри. К., 2001.
2. Інтернет-ресурс: «Школьная лаборатория истории». Исторические карты. URL: <http://history.ucoz.ua/photo/16-4-0-0-2>

ПРАКТИЧНІ РОБОТИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАЧОНОГО ВІДДІЛЕННЯ

Тема. ІСТОРИЧНА ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Ч. І. Презентація. Фізико-географічна характеристика Землі

***Рекомендації.** Завдання індивідуальне. Треба уважно ознайомитися з матеріалами лекції, в якій надано базову інформацію. За запропонованою темою, на основі матеріалів лекції та інформації, знайденої в Інтернеті, підготувати презентацію. Презентація має бути чітко структурованою, обов'язково розкрити перелічені поняття. Інформація обов'язково має супроводжуватися ілюстраціями. Кожна ілюстрація має бути підписана та роз'яснена. Обов'язково має бути висновок. Презентація має бути захищена на практичному занятті під час сесії.*

Теми презентацій

1. Форма та розміри, внутрішній устрій Землі.

Основні поняття: Земля – куля, еліпсоїд. Геоїд. Гравітаційне поле, сила тяжіння. Магнітне поле. Земна кора. Мантия. Ядро. Географічна оболонка землі.

2. Літосфера, її склад, етапи розвитку (треба зосередитись на геологічній історії Землі). Корисні копалини України (які геологічні ери, періоди представлені). Рельєф України.

Основні поняття: Літосфера. Шари літосфери. Етапи розвитку, структурні одиниці літосфери (плити, океани, континенти). Типи: геосинкліналі, платформи. Форми (рельєф): рівнини, низовини, височини, кряжі, плато, гори.

3. Атмосфера. Атмосферні умови та явища. Клімат, еволюція кліматичної системи Землі. Характеристика атмосферних умов та явищ України.

Основні поняття: атмосфера; тепловий баланс Землі, температура повітря; атмосферний тиск, вітри, повітряні маси; опади. Клімат, кліматична система, кліматичні пояси.

4. Гідросфера, її складові. Водні ресурси України.

Основні поняття: гідросфера, вода, світовий океан, моря, ріки, озера, підземні води, льодовики, вічна мерзлота.

5. Біосфера. Поняття про біосферу. Її межі, компоненти. Характеристика ґрунтів України.

Основні поняття: біосфера, біомаса, біогенна речовина, біокосна речовина, сонячна енергія, фотосинтез, хімічний коловорот, енергетичний обмін.

6. Біосфера. Еволюція біосфери. Тваринний і рослинний світ України.

Основні поняття: біосфера, еволюція біосфери, ноосфера.

Ч. II. Контурні карти. Фізична географія України

1. Рельєф території України.
2. Корисні копалини.
3. Кліматичні пояси.
4. Природні зони.

Тема. ІСТОРИЧНА ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Презентація або доповідь на тему «Політико-географічна характеристика сучасної України».

Рекомендації

1. *Уважно перечитайте лекцію.*
2. *Політико-географічну характеристику України треба давати на основі типологізації державних територій, кордонів, адміністративно-територіального устрою, ознак ПГП, що містяться в лекції.*
3. *Форма: доповідь (обов'язкове зображення території України), можлива презентація.*

Схема презентації або доповіді

1. Географічне розташування.
2. Характеристика державної території:
 - за розміром та чисельністю населення;
 - за формою;
 - за морфологічною характеристикою;
 - розташування столиці, індустріальних районів і центрів;
 - оцінка рельєфу, гідрологічної мережі, ступеня їх освоєння.

3. Характеристика державного кордону:
 - морфологічна;
 - за природними особливостями;
 - за походженням, історією, тривалістю існування;
 - за історичними умовами та послідовністю виникнення;
 - функції кордонів.
4. Характеристика адміністративно-територіального устрою.
5. Політико-географічне положення (ПГП):
 - макро-ПГП;
 - мезо-ПГП;
 - мікро-ПГП.
6. Висновки: оцінка політико-географічного положення сучасної України.

Література

1. Дністрянський М. С. Політична географія України: навч. пос. Львів, 2014. С. 66–185, 318–331 (файл).
2. Україна в сучасному геополітичному просторі: теорет. і приклад. аспекти / авт. колектив: Ф. М. Рудич (кер.), Р. В. Балабан, О. П. Дергачов. К., 2002. С. 47–63 (файл).
3. Мостяєв О. І. Ключові геополітичні образи України // Українознавчий альманах. К., 2009. Вип. 1 (файл).

Навчальне видання

Отземко Олена Вікторівна

МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

**НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ»
ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ІСТОРІЯ»**

(Електронне видання)

Редактор І. М. Колесникова
Технічний редактор Т. О. Важеніна

Підписано до друку 17.07.2017
Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 2,73
Тираж прим. Зам. 65

Донецький національний університет (Вінниця)
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 1854 від 24.06.2004